

Örnek, Sedat Veyis 1974 “Anadolu Folklorunda Yas”, *I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri*, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 399-409.

ANADOLU FOLKLORUNDA YAS

Prof. Dr. Sedat Veyis ÖRNEK
DTCF Öğretim Üyesi
(Ankara Üniversitesi)

I. GİRİŞ

«Anadolu Folklorunda Yas» konulu bildirimiz, adından da anlaşılacağı gibi Türkiye halkıyla ilgilidir ve senkronik yöntemle (belli bir zaman parçasını kapsayan ve olguları bütünüyle içine alan) göre hazırlanmıştır; başka bir deyişle son otuz kırk yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Bildiri içindeki fikirler, yorumlar, malzeme ve örneklerin çoğu, bildiri sahibinin iki yıl önce yayımladığı bir araştırmasına¹ dayandırılmaktadır.

Sosyolog Hahn Alois: «Yitirilenin bir daha yerine getirilemeyeceğinin acısı bütün toplumlarda yasın antropolojik temelini oluşturmaktadır» dedikten sonra, yası, «toplumun bize önemli saydığı insanların ve yakınlarımızdan birinin kaybıyla duyulan acı ve üzüntüyü, toplumsal kalıplar içinde ifade etmesidir»² diye tanımlamaktadır. Şu halde biyolojik, toplumsal, ekonomik ve duygusal bakımlardan bağlı bulunduğumuz bir insanın yitirilmesinden duyduğumuz acı insancıl bir acıdır ve yasa dönüştüğü zaman ancak toplumun, bir başka söyleyişle geleneklerin belirlediği kurullar içinde anlatımını bulmaktadır.

Toplumsal bir kurum niteliğinde görülen yasla ilgili âdetler; bu âdetlere bağlı işlemler, kaçınmalar; acı çekenin belli etme, belirli bir süre yeni durumuna alıştırma ve giderek bu durumdan çıkarma amacına yönelik olarak işlemektedir. Aynı durum halkımız için de söz konusudur. Ancak ölüm olayının evrenselliğinden gelen temeldeki antropolojik benzerlik, biçimsel ve yöresel özellikler bakımından çoğu zaman farklılıklar gösterebilmektedir.

¹ Bkz. ÖRNEK, S. V.: Anadolu Folklorunda Ölüm, s. 81-92, 106-107

² ALOIS, H.: Einstellungen zum Tod und ihre soziale Bedingtheit, s. 126, 131

II. YAS KURUMUNU OLUŞTURAN ÂDETLER, İNANMALAR, BELİRTİLER, ÖĞELER VE DAVRANIŞ KALİPLERİ

a. Yas süresi

Anadolu'da ölenin ardından «yas tutma»nın süresi en az üç gün en çok da yedi sekiz yıl arasında değişen bir zaman parçasını içine almaktadır. Ancak gerek üç günlük, gerekse yedi sekiz yıllık sürenin belirlenmesinde çeşitli etmenler rol oynamakta, özellikle çok uzun süreli «yas tutma»larda ya da «yas çekme»lerde, yas çeken kişinin ruhsal yapısı, aile ya da toplum içindeki yeri önemli bir rol oynamaktadır. Öte yandan uzun süreli yaslarda, yasin gerektirdiği çoğu kural ve kaçınmaların gevşediğini; yaşlı kimsenin daha sonra söz konusu edeceğimiz kaçınmaların büyük bir bölümüne de uymayarak çoğu zaman sadece «yaşlı» rolünü biçimsel olarak sürdürdüğünü belirtmek yerinde olur. Çünkü yitirilen bir kimse nedensiz yasa, özellikle uzun süreli yasa değer olursa olsun, insan tabiatı öyle uzun boylu acı çekmeye elverişli değildir.

En az üç günle başlayan ve seyrek olarak da yedi - sekiz yılı içine alan yas süresini bir hafta, bir ay, kırk gün, altı ay, bir yıl ve bir yıldan çok olan zaman birimleri oluşturmaktadır. Bu birimler içerisinde en çok uygulanan kırk günlük olanıdır. «Kırk gün»den sonra sırasıyla üç gün, bir hafta ve bir yıldan çok olanlar gelmektedir. Kırk günlük yas süresinin çok yaygın olması, çektiği acıdan, gerekse ölümün dolaylı olarak bulaştırdığı pislenmeden arınması için kırk günlük bir sürenin geçmesinin gerekliliğine inanılmaktadır.

Yas süresi belirli zaman birimleriyle sınırlandığı gibi, duruma göre bu sürelerde tam bir kesinliğe gidilmediği de görülmektedir. Bunda psikolojik, ekonomik, dinsel, geleneksel ve toplumsal etmenler belirleyici rol oynamaktadırlar. Öyle ki çok yaygın olan «kırk gün»lük yas süresinden daha az ya da daha çok olan sürelerin belirlenmesi ölenin :

- Yakınlığına, uzaklığına,
- genç ya da yaşlı oluşuna,
- erkek ya da kadın oluşuna,
- kişiliğine,
- toplumsal yerine,
- çevresine,
- sayılıp sevilmesine,
- ölüm biçimine,
- başsağılığına gelenlerin azlığına, çokluğuna bağlıdır.

Bu söylediklerimizin dışında dinsel bayramların da yas süresini belirlemede rol oynadığı görülmektedir. Şöyle ki, çoğu yerlerde,

ölenin yakınları ölüm tarihinden sonra gelen ilk bayrama kadar geçen süre içinde yaslarını sürdürürler; komşular da bu bayramı onların yas bayramı olarak kabul ederler, ziyaretlerine giderler, gönül alıcı davranışlarda bulunurlar; böylece ölüm tarihinden sonra gelen ilk dinsel bayram arası yas süresi olarak kendiliğinden ortaya çıkmış bulunur. Bu bayramlar değişik yerlere göre değişik adlar alırlar. Örneğin bu bayrama Sivas, Zara ile Malatya'da³ «yas bayramı», Ayaş'da «kederli bayram», Çubuk'da «acı bayram», Divriği'de «karlı bayram» denmektedir.⁴

Öte yandan yas süresinin ve yoğunluğunun cinse göre değişikliği de dikkati çekmektedir. Anadolu'da erkeklere bakarak kadınlar daha uzun süre tutmaktadırlar. Birtakım başka konularda olduğu gibi, bu konuda da erkekle kadın arasındaki cins ayrımı ile buna eklenecek psikolojik, toplumsal ve ekonomik etkenler, her iki cinsin yaşla ilgili tutum ve davranışlarını belirlemektedir. Kadının duygusallığı, anılarına çok daha sıkı bağlı oluşu, durumu gereği çoğu zaman evde bulunuşu, başsağılığına gelenleri karşılaması; öte yandan toplumsal kişiliğini kocası aracılığıyla kazanması ve ondan ekonomik destek bulması; bu desteğin kaybiyla da büyük bir değişiklik bunalımına düşmesi, acısına yoğunluk ve süreklilik kazandırmaktadır. Buna karşılık erkeğin, karısının ölümü ile toplumsal yerini, mesleğini ve kişiliğini yitirmemesi; gerçekçiliği, dışa dönüklüğü, ekonomik sorumluluğu, işini sürdürme zorunluluğu yas süresini kadın gibi uzatmasını engellemektedir.

b) Yasın ve yaşlı olmanın beraberinde getirdiği kaçınmalar :

Yas süresince gerek kadın, gerek erkek, gerek ailenin öteki üyeleri birtakım şeyleri yapmaktan kaçınırlar. Genellikle renkli ve süslü şeyler giyilmez, süslenilmez, gezmeye, eğlenceye, işe gidilmez, yıkılmaz, traş olunmaz. Bu arada nişan, düğün, sünnet vb. törenler ya ileri bir tarihe ertelenir ya da sesiz sedasız yapılır. Komşular ve akrabalar da ilişki derecelerine göre, birtakım şeylere dikkat ederek yaşlı ailenin acısına ortak ve saygılı olmaya çalışırlar. Bu durum, ölenin üyesi bulunduğu cemaatin ya da topluluğun yasa katılmasını göstermektedir. Çünkü birinin ölümü, yakınlarının dışında, bağlı bulunduğu cemaatin ve toplumun üyelerini de derece derece etkilemekte, onların dengesel durağanlığını sarsmaktadır.

c) Yas giyimi ve yaşlı olma belirtisi

Anadolu'da yas giyminin rengi karadır.⁵ Esasen başka ulusla-

³ DUMAN, H. : Malatya'da Cenaze Adetleri, HBH., Cilt 7, Sayı 80, s. 174

⁴ ÖRNEK, s. 84

⁵ SÜMER, F. : Oğuzlar, s. 404

rın çoğunda olduğu gibi Türklerde de yasin rengi karadır. Oğuzlarda da yas belirtisinin karalar giymek olduğunu biliyoruz. Bu geleneğin Selçuklu devrindeki Türkmenler arasında, İran Moğollarında, Timurlulara, Karakoyunlulara, Akkoyunlulara, Anadolu beyliklerinde ve Osmanlılarda da sürdüğü görülmektedir.⁶

Çok seyrek olmakla beraber kara yerine ak giyildiği de görülmektedir. Bu konuda sadece tek bir örnekle yetineceğim. İnevi'nde (Cihanbeyli'de) yas renginin ak olduğunu, ama ekonomik koşulların özel yas giyimi diktirmeye her zaman elverişli olmadığını; onun için buralıların «giyimlik takımlarını» ter çevirip beyaz astarlarını dışa getirdiklerini başlarına da ak çember bağladıklarını, böylece baştan aşağı ak giyinmiş olduklarını biliyoruz.⁷

Bir başka yas belirtisi de giysileri ters giymedir. Örneğin Kars'ın Yemençayır Köyünde kadınlar ölümün 52. gününe kadar giysilerini ters giyip başlarına kara başörtüsü bağlarlar. Aynı durum Van'ın Karahan köyü için de söz konusudur. Burada kadınlar bir ay süreyle giysilerini ters giyerler.⁸

Yaslı olmanın bir başka belirtisi de saçla ilgili olanıdır. Yaslı kadınlar saçlarını kestikeli gibi, örgülerini de çözerler. Gaziantep dolaylarındaki Türkmen ve Baraklarda ölenin yakın akrabası olan kadınlar saçlarını keserler.⁹ Urfa'da, ölen kimse, kadının çok yakınıysa, kadın saçının bir yanını keser. Erzurum çevresinde, bir kadının kocası ölünce :

«Bir saçımı ağ ördüm,

Bir saçımı kara ördüm,

Senin uğruna dağıttım» denmektedir.¹⁰

d) *Yaslı kişiyi ya da aileyi yeniden topluma kazandırma*

1. «Yas kaldırma» ya da «yasdan çıkarma»

Yasın son bulması için, belli yas sürelerinin dışında, çoğu kez, ölüm olayından sonra gelen ilk dinsel bayramı da (ramazan ya da kurban) geçirmek gerekmektedir. Kimi yerlerde ¹¹ birden çok bayramın geçirilmesi de gerekli görülmektedir.

Yaslı bayramda, yaslı ailenin üyeleri, özellikle yaşlıları dışarı çıkmazlar; komşular tarafından ziyaret edilirler. Ziyaretçilere tatlı

ve şeker yerine sigara, acı bahve sunulur. Ziyaretçiler, yaslı aileye yeniden başsağlığı dilerler, avutucu sözler söylerler.

Yasın kaldırılmasında yas giysileri de çıkarılır. Örneğin Van'ın Muradiye ilçesine bağlı Karahan köyünde yas bitince, «ölünün yas tutan yakınlarını köyün ileri gelenlerinden biri evine çağırır. Yemek yenilmeden önce, kadınların ters giysileri düzeltilir, başlarındaki kara yazmalar alınır, yerine al veya ak bir yazma bağlanır. Erkeklerin sakalları traş edilir. Buna «yas kaldırma» denilir. Yakınlarıyla beraber yas tutan köylüler de yas tutmazlar artık»¹² İnevi'nde (Cihanbeyli'de) «yas biteceğinde, nişanlı bulunan kızların kaynata ve kaynanaları gelinlik kıza bir takım giyimle (işlik, çintiyen) birlikte açık mor, vişne rengi bir yazma getirirler. Gelinlik, getirilenleri giyerek yasına son verir.»¹³ Siverek'de ölü sahipleri gibi üç gün kara giyinen komşular ve ahablar üçüncü gün bunları çıkarıp, ölü evine renkli giysiler götürürler.¹⁴

Yasdan çıkmanın gerektirdiği önemli bir âdet de yaslı aile üyelerinin yıkanmasıdır. Bu âdet, suyun arıtıcı ve temizleyici niteliğiyle sıkı sıkıya ilişkilidir.

Yaslı aileyi akrabalar ve komşular hamama çağırarak gibi, yaslı aile de «yas hamamı» yaparak akraba ve komşuları, özellikle ölü için yemek gönderenleri çağırır. Örneğin Erzincan'da ölümden bir hafta on gün sonra komşular «ölü evini» hamama çağırırlar; hamamda yemek verilir. Urfa'da ölü sahipleri akrabalar tarafından hamama çağırılır, erkekler de traş olmaya götürülürler. Zara'da ölümden onbeş gün ya da bir ay sonra komşular yaslı ailenin kadınlarını evlerine götürüp yıkarlar. Merzifon'da ölünün kırkıncıdan sonra akrabalar «yas hamamı yaparlar.» Ölü sahipleriyle birlikte yakın komşular da çağırılır. Hamamda çağrılılara yiyecek sunulur. Kayseri'de kırk günlük süre bitince ölü sahipleri «acıları dökülsün» diye akrabaları ya da yakın komşuları tarafından hamama götürülürler. Hamamda meyve gazoz ikram edilir. Niğde'de ölünün yakın akrabaları ölü sahiplerini «yasdan çıkarmak» için hamama götürülürler.»¹⁵

Erzurum'da üç gün ya da bir hafta sonra ölü sahipleri komşu kadınları hamama çağırırlar; çağrılılara hamamda bir şey ikram edilmez. Çorum'da ölünün kırkıncıdan sonra ev halkı «acımız sönsün»

⁶ SÜMER, s. 404

⁷ ÖZALP, İ.: İnevi'nde Ölüm ve Yas Görenekleri, TFA, Cilt 5, Sayı 116, s. 325

⁸ TAN, N. K.: Karahan'da Ölü Gömme ve Yas Tutma, TFA., Cilt 9, Sayı 189, s. 3813

⁹ ÖZBAS, Ö.: Gaziantep Dolaylarında Türkmen ve Baraklar, s. 52

¹⁰ TÜRKDOĞAN, O.: Erzurum ve Çevresinde Sosyal Araştırmalar, s. 106

¹¹ ERDİNTUĞ, N.: Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki, s. 105-106

¹² TAN, s. 3713

¹³ ÖZALP, s. 335

¹⁴ İNAN, M.: Urfa ve Siverek'de Ölümle İlişkili Âdet ve İtikatlar, HBH., Cilt 6, Sayı 66, s. 143

¹⁵ ÖRNEK, s. 85

diye hamama gider; hamama pekmezli yufka ekmeği ve dürtüm götürülür. Urfa ve Siverek'de de¹⁶ cenaze çıktıktan kır gün sonra ölenin ailesi hamama gider; entarilik, mendil, çorap, kına, çörek göndererek komşuları ve tanıdıkları hamama davet ederler. «Sivas'da ölüm olayından onbeş gün sonra, «yakın dostlardan ya da hısımlardan biri ölü evini hamama çağırır. Buna (ölü hamamı) denir. Epeyce kalabalık olan bu hamamda (ağıt ağlanır), ölenin hatıraları yâdedilir. Bu hamama, kim ölü yemeği göndermişse veya yoklatmışsa onlar çağrılır.»¹⁷

Yas hamamının belli kuralları ve usulleri vardır. Örneği yine Sivas'dan vereceğim: «... ya ölü sahibinin akrabası, ya komşulardan biri ya da ölü sahibinin kendisi onbeş gün sonra hamam yapar. Kim ölü yemeği göndermişse, kim ölü evini yoklatmışsa onlar hamama çağrılır. Malî durumu elverişli olanlar hamamı tümünden tutarlar; olmayanlar çağrılı sayısına göre kurna tutarlar. Yas hamamından iki gün önce bir okuyucu çşkarılır: «Filancanın iki gün sonra yas hamamı var, ona göre hazırlanın» der. Yas hamamı'nı düzenleyen kimse ya da aile şeker, kahve, sigara bulundurur; çağrılılara kahve, sigara ikram edilir, sabun dağıtılır. Ölü sahipleri hamama girmeden önce ağlaşırlar. Sade kahve (acı kahve) içilir. Sonra ölü sahibinin büyüğü ve küçükleri komşuları tarafından soyulup, içeriye sokulur. Bu arada da maniler söylenerek yeni baştan ağlaşırlar. Ölü sahiplerini komşuların genç kızları ve taze gelinleri yıkarlar. Yıkanıp, elbiseler giyildikten sonra şekerli kahve içilir ve yeniden başsağlığı dileğinde bulunulur. Bu arada hamamcıya, külhancıya ve natırlara da ikişer kalıp sabun, kahve bahşiş verilir.» (N. ÖrneK, K. K., Sivas).¹⁸

2. «Yas alma» ve «yoklama»

Yaşlı aileyi gündelik yaşam düzenine sokmanın, yasından uzaklaştırmanın bir başka biçimi de, ailenin yaşlı üyesine, daha çok da kadın üyesine hediye vermektir. Hediye aracılığıyla «yas alma» ya da «yoklama» çoğu zaman az sonra değineceğimiz başsağlığı dileme ve «ölü yemeği» verme âdetiyle karışmaktadır. Örneğin İmranlı ilçesine bağlı Kevenli Köyünde ölü sahibine yağ, bulgur, şeker ve meyve götürülür.¹⁹ Sivas'da «ölü evi için yemek göndere-meyen, ölü evini» yoklatır. Bunun için ekseriya «ağız tatlılığına işaret olmak üzere birer tepsi baklava ile peşkir vs. gönderilir.»²⁰ Ço-

rum'da yaşlı aileye şeker götürülür ve başsağlığı dilenir. Zara'da elma ya da çay şekeri, sabun, tülbent vb. ile yaşlı aile «yoklanır».²¹ Konya'da yaşlı aileyi yoklatanların malî durumuna göre verilen hediyeye bir kutu şekerden bir koyuna kadar değişmektedir. Aybastı'da «ölü görmeye» tatlı ile gidilir.²² Van'ın Muradiye ilçesine bağlı Karahan köyünde «başsağlığı dilemeye gelenler tek tek değil, beşer onar kişilik gruplar halinde gelirler. Bu gelenlerden zengin olanlar, köye gelmeden önce ölünün en yakınına bir koç gönderirler. Durumu elverişli olmayan köylüler de en az 5-10 kg. olmak üzere çay şekeri alıp getirirler.»²³

III. Başsağlığı dileme :

Başsağlığı dileme, sözün etkileyici ve sağaltıcı gücünden yararlanarak hem acıyı, hem de yas süresini azaltmaya yönelik bir âdettir. Ölenin yakınları, tanıdıkları, dostları ölümlü ilgili öteki âdetleri yerine getirmeseler bile, kederli ailenin acısını paylaşmak ve ruhsal sarsıntısını dengelemek için başsağlığı dilemekte, bu arada avutucu sözler söylemekte kusur etmezler. Başsağlığı dilemenin en geçerli biçimi «ölü evine» giderek yerine getirilenidir. Uzakta olanlar da telgraf, telefon, mektup ve gazete ilânlarıyla bu önemli görevi yerine getirmeye çalışırlar.

En yalın biçimiyle «başınız sağolsun ya da başın sağolsun» kalıbında anlatımını bulan başsağlığı dileme, ölüm gününden başlayarak bir yıla kadar uzayabilmektedir.²⁴

Bizim saptayabildiğimiz kalıplaşmış başsağlığı dilekleriyle, acılı aileyi avutmak, gündelik yaşamına çekmek ve ölenin ardından «yanıp yakılma» nın boşluğunu, bunun insan ruhunda açacağı zararları belirtmek amacıyla söylenen sözlerin başlıcaları şunlardır :

Başınız sağolsun (hemem her yerde).

Allah başka acı vermesin (hemen her yerde).

Allah sizlere uzun ömür versin (hemen her yerde).

Allah ecir-sabır versin (çoğu yerde).

Allah evlatlarınıza uzun ömür versin (Ayaş).

Allah geride bıraktıklarına acısın (Durağan).

Mekâm cennet olsun (Ankara, Çorum, Sivas).

Allah bu acıyı unutturacak acı vermesin (Ankara, Durağan).

Allah İman, Kur'an nasip etsin (Çubuk).

¹⁶ İNAN, s. 143

¹⁷ AŞKUN, V. C. : Sivas Folkloru, Cilt II, s. 22

¹⁸ ÖRNEK, s. 86

¹⁹ ÖRNEK, s. 86-87

²⁰ AŞKUN, s. 21-22

²¹ ÖRNEK, s. 87

²² ÖRNEK, s. 87

²³ TAN, s. 3713

²⁴ İslâm fıkıhçıları başsağlığı dilemeyi ölümden itibaren üç gün içinde kabul etmekte, sürenin uzatılmasına karşı çıkmaktadırlar.

Allah o yattıkça sizleri yaşatsın (Çubuk).
Allah taksiratını affetsin (Sivas).
Allah Eyyup Sultan sabrı versin (Kayseri).
Allah bir daha ciğerinizi yakmasın (Kayseri).
Allah toprağımın yaşımı evlâtlarına versin (Çorum).
Allah elinizden aldı, bari acısını da ciğerinizden alsın (Çorum).
Görüüp göreceğiniz bu olsun (Zara).
Hüküm Allaha'tan, başınız sağolsun (Burdur).
Allah beterinden saklasın (Çubuk).
Emir büyük yerden (Kızılcahamam).
Allah Fadime ana sabrı versin (Afyon).

Bunlar dışında daha çok avutucu yanları ağır basan kalıplar da vardır. Bunlar için de örnekler verelim :

Ne yaparsınız, ölenle ölinmez (Ayaş).
Neylersiniz hepimizin gideceği yer orası (Kızılcahamam).
Bugün sana, yarın bana (Kızılcahamam).
Ölüm-kalım bizim için... (Durağan).
Dünyanın hali... giden gelmez (Sivas).
Hepimiz o yolun yolcusuyuz (Çankırı).
Konan göçer (Urfa).
Allah genç ölüsü göstermesin (Niğde).
Az yaşa, çok yaşa akıbet mevt (Kayseri).
İyiler tez ölür zaten (Kayseri).
Ölenle ölinmez (Ankara).
Mukadderat... ne yaparsın? (Giresun).

Bir de ölüsüne çok yanan kimseler için, onları uyarmaya, akıllı ve sakin olmaya çağırın sözler vardır. Bir kaç örnek de onlardan verelim :

Ölüyü gömerler, deliye gülerler, aklını başına al da, deli olma (Sünli Köyü - Ankara).

Ölenin ardından ölmüş mü varki, kendini o kadar telef ediyorun? (Çankırı).

Aklını başına al, akıllıca yan (Kızılcahamam).

Çoluk çocuğunun önü sıra az yan, saklıca yan (Kızılcahamam).

Ne yapalım, elden ne gelir, yazık kendini bu kadar harap etme (İstanbul).²⁵

IV. Ölü yemeği :

Yas kurumunu oluşturan âdetlerden biri de «ölü yemeği» ya da «ölü aş» adı altında verilen yemeklerdir. «Ölü yemeği» nin fonksiyonlarından biri de yaşlı aileyi belli etmesidir. Gerek «ölü evi», gerekse komşular tarafından verilen; eski kültürlerde görüldüğü gibi, zamanımızda çeşitli toplumlarda da hâlâ uygulanan bu evrensel nitelikteki yemek âdetine ²⁶ Anadolu'da değişik adlar verilmektedir. Konuyla ilgili olarak saptayabildiğimiz adlardan bazı örnekler verelim :

«Kı» (Çubuk)

«Kırk ekmeği» (Balören Bu.-Çankırı, Erzurum çevresi ²⁷)

«Kazma takırtısı» (Divriği, Güney yöreleri ²⁸, İçel köyleri ²⁹)

«Ölüün kırkı» (Divriği)

«Kırk yemeği» (Çetinkaya - Sivas, Tunceli ³⁰)

«Can aş» Çetinkaya - Sivas, Tunceli ³¹, Şebinkarahisar ³², Alacahöyük ³³

«Zıkkım yemeği» (Trafsin köyü - Kayseri)

«Ölü ekmeği» (Doğanköy - Erzurum)

«Kazma kürek helvası» (Urfa - Siverek ³⁴)

«Hayrat yemeği» (Gaziantep ³⁵)

«Ölü aş» (Karatepeliler ³⁶, Alacahöyük ³⁷, Burdur)

«Hayırlı vermek» (Tahtacılar ³⁸)

Bunlardan başka «ölü yemeği yerine sayılan, fakat onun gibi bir sofraya niteliği taşımayan yiyecekler de vardır :

«Şemşek» (Kilis)

«Köncülü» (Maraş)

«Ölü çöreği» (Maraş ³⁹)

«Lokma» (İçel ⁴⁰, İstanbul ⁴¹)

«Can helvası» (İçel ⁴²)

²⁶ Bkz. ÖRNEK. s. 88

²⁷ KOŞAY - KILIÇ, Güzelova'dan Derlemeler, TED., Sayı VI., s. 89

²⁸ (YALGIN), A. Rıza : Cenupta Türkmen Oymakları, Kısım II, s. 76

²⁹ UĞUR, s. 24

³⁰ ULUĞ, N. : Tunceli, s. 110

³¹ ULUĞ, s. 110

³² OKUTAN, H. T. : Şebinkarahisar ve Civarı, s. 411

³³ KOŞAY, H. Z. : Alaca - Höyük, s. 33

³⁴ İNAN, s. 143

³⁵ SABRİ, Ş. : HBH., Cilt 8, Sayı 88 s. 2

³⁶ YALGIN, A. R. : Toroslarda Karatepeli Bölgesi, s. 65

³⁷ KOŞAY, s. 33

³⁸ YILMAZ, A. : Tahtacılar Gelenekleri, s. 82 - 83

³⁹ İ MÜŞFİKA. : HBH., Cilt 3, Sayı 25 26, s. 3

⁴⁰ UĞUR, s. 25

⁴¹ BAYRI, s. 117

⁴² UĞUR, s. 25

²⁵ BAYRI, H. : İstanbul Folkloru, s. 117

«Ölü giliği» (Sivas)

«Yoğurt ekmek» (Haymana)

«Çay» (Karahan Köyü- Van ⁴³, Çayören köyü - Sivas)

Ölü sahipleri tarafından verilen «ölü yemeği» nin listesi yöreden yöreye değişmekte; ekonomik durum, alışkanlık, mevsim, ölenin vasiyeti gibi etkenler listenin zenginliğini ya da sadeliğini belirlemektedir. Bu yemeğe akrabalar, komşular, tanışlar, cenaze törenine katılanlar, hocalar, mezar eşiciler, yoksullar çağrılır.

«Ölü yemeği» nin verilme zamanı değişiklik göstermektedir. Yemek, ölüm olayının üçüncü, yedinci, kırkıncı, elli ikinci günlerinde verildiği gibi yıldönümünde, mezar dönüşünde (daha çok köylerde görülüyor), mezar kaldırma sırasında, ilk perşembesinde ya da ilk akşamında da verilmektedir.

Komşular tarafından ölü evi için verilen yemek de ilk günden başlayarak bir hafta on gün kadar sürmektedir. Komşuların verdiği yemek bir yanıyla toplumsal dayanışmanın ve komşuluk ilişkilerinin güzel bir örneğini gösterirken, bir yanıyla da «ölü evi» ndeki yiyecek ve içeceklerin ölüm nedeniyle bozulduğu tasarımına dayanmaktadır.

İslâmiyet, halk tarafından yerine getirilen ölümle ilgili âdet ve işlemlerin çoğunda olduğu gibi, «ölü yemeği» ne de karşı çıkmakta, başsağlığı için toplananlara yemek hazırlamayı kederli olayla ilişkili görmekte;⁴⁴ İslâmiyete aykırıdır diyerek, ancak «ölenin evinde bulunanlara komşuları tarafından yemekler gönderilmesinin»⁴⁵ doğruluğunu kabul etmektedir.

Sonuç :

a) Yas kurumunu oluşturan âdetler, inanmalar ve işlemler başka toplumlarda olduğu gibi yurdumuzda da ölü sahiplerini bir süre toplum ya da cemaatin öteki üyelerinden farklı bir biçimde davranmaya ve yaşamaya zorlamaktadır. Belli zaman süreleri, belli giyimler, belli şeyleri yapmaktan kaçınmalar; yas süresinin bitiminde yastı aileyi yastan çıkarma için gerekli işlemler yastı ana çizgisini oluşturmaktadır. Bunların bir bölümü çok yaygın durumdadır; bir bölümüyse sadece kimi yerlerde uygulanmakta ve yöresel özellikleriyle dikkati çekmektedir. Yas çevresinde toplanan âdetler, üyesini kaybetmiş ailenin ve cemaatin yaşama düzenini toplum adına yönetmektedir. Söz konusu ailenin yerini ve prestijini koruyabilmesi için, başka şeylerin yanı sıra yasla ilgili âdetleri de

elden geldiğince yerine getirmesi gerekmektedir. Özellikle geleneğin ağır bastığı yerlerde toplum, alışılageleni yapmaları için ölü sahiplerini baskı altında tutmakta, âdetleri yerine getirmeyenleri kınamaktadır.

b) Hem acıyı, hem de yası azaltmaya yönelik olan başsağlığı âdeti, sözün etkileyici ve sağaltıcı gücünden yararlanarak, kısa süreli de olsa acı çekenin ruhsal sarsıntısını dengelemeye çalışmaktadır. Bu amaçla söylenen kalıplaşmış «başın sağolsun» dileğinin dışında, ölüm olayını daha çok yazgı çizgisinde yorumlayan dilekler de vardır. Ayrıca ölümün gerçekliğini, ölenin yerine getirilmezliğini ve herkes için kaçınılmaz olduğunu vurgulayan; bu bakımdan ölenin ardından fazla yanıp yakılmanın doğru olmadığını belirten avutucu avutucu olduğu kadar uyarıcı ve akılcı sözler de başsağlığı kadar önem taşımaktadır.

c) Özellikle başsağlığı dileme, «yoklama» ve «ölü yemeği» gibi âdetler toplumsal dayanışmanın ve komşuluk ilişkilerinin tazelenmesine, yeni baştan düzenlenmesine ve sağlamaştırılmasına da fırsat vermesi bakımından olumlu yanlarıyla dikkati çekmektedir. Küçük yerleşme yerlerinde daha çok görülen bu tür tutum ve davranışlardan büyük kentlerde yaşayanlar genellikle yoksundur ve kişi acısını çoğu zaman tek başına yenmek zorundadır.

d) Öteki ölüm âdetlerinde olduğu gibi, yas konusunda da resmî din kuruluşu ve geçerli dinsel yayınların görüşleriyle halkın görüş, inanış, algılayış ve yorumlayış arasında çelişkiler, birbirlerine ters düşmeler vardır. Halkı bu konuda uyarmak ve aydınlatmak zorunda olan din görevlileri genellikle bu tür âdetleri ve inanmaları sadece «batıl» olarak nitelemekle yetinmekte, fakat sorunun kök nedenlerine inmemekte, halk düşüncesini oluşturan etkenleri değerlendirmeyi önemsememektedirler. Başka bir söyleyişle etnoloji, folklor, sosyoloji gibi dinsel hayatı yakından ilgilendiren toplumsal bilimlerin yöntem ve verilerinden gereğince yararlanmamaktadırlar. Kanımızca, din görevlileri yetiştiren okullarda ve kurslarda, toplum hayatını başka açılardan da aydınlatmaya ve çözümlenmeye çalışan bilim dallarına yeterince yer verilmelidir.

⁴³ TAN, s. 3713

⁴⁴ Bkz. Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı, s. 509

⁴⁵ BAŞOĞLU, H. F.: İslâmiyette Cenaze, s. 18